

BİLGE SEYİDOĞLU KİTABI

Bilge Seyidoğlu Kitabı'nın yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.

Dergâh Yayınları: 464

Sertifika No: 14420

Armağan Kitabı: 10

ISBN: 978-975-995-228-0

1. Baskı: Nisan 2011

Dizi Editörü: Ezel Erverdi

Kapak Tasarımı: Sermin Yavuz Sahife Düzeni: E. Gökçe Aksoy

Basım Yeri: Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi Birlik Cd. Yayıncılar Birliği Sitesi
No: 32 Kapı no: 4G Yakuplu - Büyükçekmece / İstanbul

Cilt: Güven Mücellit & Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Devekaldırımı Cad. Gelincik Sok. Güven İşhamı No: 6
Mahmutbey - Bağcılar / İstanbul

Dağıtım ve Satış: Ana Yayın Dağıtım
Molla Fenari Sok. No: 28 Yıldız Han Giriş Kat
Tel: [212] 526 99 41 (3 hat) Faks: [212] 519 04 21
Cağaloğlu / İstanbul

Dede Korkut Hikâyeleri'nde Oyunlar ve Sportif Etkinlikler

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özgür Güvenç
Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

1. Sporun Tarihî Gelişimi ve Türklerde Spor

Kökene Latince olan spor sözcüğü Fransızcadan İngilizceye geçerek zaman öldürme, eğlenme, oyalanma ve hobi anlamlarıyla tüm dünyaya yayılmıştır. Vücudun dengeli, estetik görünümlü ve sağlıklı olması için yapılan, vücutta organik ve fizyolojik değişiklikler oluşturan hareketlerin tamamına spor denir. Bütün bunlara ilaveten spor, düşünce gücünü geliştirir ve akılcı çözümler üretmede insana pratiklik kazandırır. Sadece yürümek, koşmak, yüzmek veya benzeri fiziksel uygulamalar ve çeşitli egzersizler yapmakla sınırlı olmayan sporun ilgi alanı daha da geniştir. Bu yüzden spor hakkındaki tanımımızı kısaca özetlersek, insan sağlığına yararı olan ve insanı zinde tutan beden hareketlerinin tümü spordur. Örneğin, satranç oyunu kişiyi bedenen yoran bir oyun değildir, fakat kişinin düşünme gücünü geliştirdiği için bir spor dalıdır. Bu tür oyunlara bilardo, go, domino, dama gibi düşünceye dayalı oyunları ekleyebiliriz.

Antik çağda başlayan olimpiyat oyunları sporun insanlık tarihinde önemli bir yeri olduğunun bir göstergesidir. Mitolojik kökenli olan bu organizasyon adı yine Mitolojik bir dağ olan ve tanrıların şölen yaptığı yer olduğuna inanılan Olympos'tan gelir.¹224 M.Ö. 8./7. yüzyıllarda bilinen ilk olimpiik yarışma programı açıklanmış, at ve araba yarışları, uzun atlama, cirit ve disk atma, güreş, boks gibi spor dalları programa dâhil edilmiştir. Bu oyunların amacı tanrısal barışı sağlamaktır. Olympia'da buldukları süre içinde seyirci ve yarışmacılar tanrılar tarafından korunurlar ve böylece oyunların sürekliliği yüzyıllar boyunca garanti altına alınır.² M.Ö. yaklaşık 500 civarında Yunanistan'da düzenlenen atletizm festivallerinden en önemlisi Zeus onuruna yapılan olimpiyatlardır. Roma'nın, Yunanistan'ı M.Ö. ikinci yüzyılda fethetmesi üzerine olimpiyatlar lağvedilmiş, 1892'de, Fransız Pierre de Coubertin'in olimpiyatların tekrar yapılması için başlattığı kampanya destek görmüş ve olimpiyat organizasyonu Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ne verilmiştir. Yaklaşık 2000 yıl yapılmayan olimpiyatlar 14 ülkeden sporcunun katılımıyla 1896 yılının 6-15 Nisan günleri arasında gerçekleştirilmiştir.³224 Olimpiik yaz oyunları olarak başlayan olimpiyatlar 4 yılda bir yapılmaya başlanmış ve sadece dünya savaşlarına denk gelen tarihlere düzenlenmemiş, gittikçe artan katılımı günümüze kadar devam etmiştir. Bu oyunların sonuncusu 2008 yılında Çin'in başkenti Pekin'de yapılmıştır. 1896'dan günümüze kadar geçen süre içerisinde dört yılda bir yapılan yaz olimpiyatlarına 1922'de kış olimpiyatları da eklenerek Kuzey ülkelerinin de olimpiyatlara katılımı sağlanmıştır. Sadece Yunanistan'da değil, farklı

¹ Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü, İstanbul 1997, s. 228.

² Dieter Voigt, Spor Sosyolojisi, (Çev. Ayşe Atalay), İstanbul 1998, s. 225-226.

³ Spor Kitabı Oyunlar, Kurallar, Taktikler, Teknikler, NTV Yayınları, (Yay. Haz. Emre Ergüven), İstanbul 2008, s. 12.

bölgelerde de çeşitli spor etkinliklerinin varlığı bilinmektedir. Saggara'da firavun Djoser'e ait tapınağın içinde yer alan atletizm sahası M.Ö. 2600 yılına kadar giden geçmişle Mısır devletinin görkemini gösteren ve egemenlik hakkını belgeleyen firavun koşusunun yapıldığı dünyanın en eski spor tesisidir. Roma'da M.Ö. düzenlenen gladyatör dövüşleri ve araba yarışları imparator Augustus'tan itibaren imparatorluğun sistematik bir toplum politikası haline gelmiştir. Cermenlerin konuklarının şerefine ya da bayramlarda düzenledikleri top oyunları⁴ da 12. ve 14. yüzyıllarda yapılan etkinlikler olarak dikkat çekicidir. Bunlar haricinde Ortaçağ'da düzenlenen Şövalye turnuvaları, Burjuvalar arasında düzenlenen okçu şenlikleri ve Alman jimnastik şenlikleri de bilinen sportif etkinliklerdir.⁵

İnsanoğlu tarih sahnesine çıktığı zamandan bugüne kadar hayatta kalabilmek için doğayla sürekli mücadele içindedir. Tarih doğayla olan mücadeleler haricinde kavimlerin, milletlerin, dinlerin ve mezheplerin birbirleriyle olan mücadelelerine sahne olmuştur. Teknolojinin olmadığı, insanların tamamen bedensel güç kullanarak günlük yaşamlarını sürdürdüğü, savaşların yine bedensel güce dayalı olarak yapıldığı dönemlerde insanlar hayatta kalabilmek için atletik ve çevik bir yapıya sahip olmak zorundaydılar, çünkü güçlünün güçsüzü yok ettiği bu dönemlerde kişi hak ve özgürlüklerinden ve bunları gözeten kurumlardan söz etmek mümkün değildi. İnsanlar, savaşların ve günlük işlerin olmadığı zamanlarda atletik olabilmek ve zinde kalabilmek için kendi aralarında bedensel güç, kabiliyet ve pratik zekâyâ dayalı çeşitli oyunlar ya da yarışmalar geliştirmişlerdir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte savaşlarda ve günlük yaşamda beden gücüne olan ihtiyaç zamanla azalmıştır. Savaşlarda teknolojik aletler kullanılmaya başlanması ve günlük yaşamı kolaylaştıracak ürünlerin tüketime dayalı üretim kurumlarından sağlanması ve hayat standartlarının yükselmesiyle savaş ve yaşam kültürüne dayalı oyunların birçoğu, eğlence amaçlı yapılan aktiviteler haline dönüşmüştür.

Eski Türkler, göçebe hayatı yaşadıkları ve sürekli düşmanlarıyla savaş halinde oldukları için iç veya dış tehditlere karşı bedensel ve zihinsel olarak hazır olmak zorundaydılar. Savaşçı ve göçebe bir kültüre sahip olan Türkler, savaşlarda üstün gelebilmek için daima çevik, hızlı, dayanıklı ve her türlü olumsuz duruma karşı hazırlıklı olmak zorunluluğunu kendilerinde hissetmişlerdi. Hareketli bir yaşam tarzına sahip olan Türkler, boş zamanlarında, düğünlerde veya çeşitli eğlencelerde güce ve yeteneğe dayalı çeşitli müsabakalar düzenlerlerdi. Bu müsabakaların amacı, çeşitli savaş aletlerinin kullanımında pratiklik kazanmak, güce dayalı hareketlerde vücudu zinde tutmak ve ortaya koyulan becerilerle büyüklerin takdirini, küçüklerin saygısını kazanmaktır.

Binicilik, okçuluk, güreş, halat çekme, cirit, gülle ve çekiç atama, dart, dresaj (at terbiyesi), polo, rodeo, konkurhipik (at ile engel atlama), eskrim, boks, judo, karate vb spor dalları günlük yaşamla ilgili, savaş tekniklerini ve bedensel becerileri geliştirme amacıyla ortaya çıkarılarak uygulanan faaliyetlerdir. Bu ve bunlara benzer spor dalları ihtiyaç ve zorunluluklardan ortaya çıkan, zamanla eğlence amaçlı yapılan kültürel kaynaklı spor dallarıdır. Örneğin tarım ve hayvancılıkla uğraşan toplumlarda atın evcilleştirilmesi önemli bir meseledir ve günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası olan bu iş, günümüzde dresaj adında sportif bir etkinlik olarak yapılmaktadır. Avcılık ve toplayıcılık ile yaşamını sürdüren toplumlarda ise okçuluk, balıkçılık gibi beceriler de günümüzde hobi için ya da profesyonel bir etkinlik olarak yapılan spor dallarıdır. İlk çağlardan beri ilkel insanlar tarafından çeşitli ritüellerde cesarete, güce ve beceriye dayalı yapılan etkinliklerden bazıları günümüzde birer spor dalı olarak yapılmaktadır. Örneğin Pasifik adalarından

⁴ Bunlar yaşamın etki alanıyla ve geçinmeyle alakalı oyunlar değil, tahta bir sopa ve topla oynanan oyunlardır.225

⁵ Voigt, a.g.e., s. 227-234.225

Pentecost'ta yerlilerinin erkeklige geçiş merasimi olarak yaptıkları Gkol isimli cesaretin ölçüldüğü bu törende, erkeklige geçmek isteyen aday, yüksek bir ağaç ya da kuleden sarmaşıktan yapılan bir tür halatı ayaklarına bağlayarak atlar. Gkol, günümüzde eğlence amaçlı bir spor olarak yapılmaktadır. Adrenalin tutkunlarının yaptıkları bu sporun adı Bungee Jumping'dir. Cesaret gerektiren bir başka geleneksel spor ise lele kawa'dır. Hawaiiiler tarafından yapılan bu yüksekten suya atlama sporu da 1996 yılında kurulan WHDF yani Dünya Yüksekten Atlayış Federasyonu çatısı altında bir spor dalı olarak dünya çapında yapılmaya başlanmıştır.⁶

Yerli, bölgesel ve geleneksel bazı oyunların bir gelişim sonunda milletlerarası sporlara dönüşebileceğini söyleyen Pertev Naili Boratav bu duruma Fransa'da soule adındaki bir oyununun İngiltere'de spora dönüşerek Fransa'ya ve birkaç ülkeye rugby adıyla yayıldığını örnek gösterir.⁷ Eski Türklerin bugünün dünyasının en popüler spor dalı olan futbola çok yakın bir oyun oynadığını ise Kaşgarlı Mahmud'un XI. Yüzyılda yazdığı Divanü Lügati't Türk adlı eserinden öğreniriz. Eserde, Tepük kelimesi eritilmiş kurşundan ağırşak biçimde dökülen ve etrafına keçi tüyü ya da benzer şeyler sarılan şey olarak açıklanır ve oğlan çocuklarının buna ayaklarıyla vurarak bir oyun oynadıklarına dair bir açıklama yapılır.⁸ Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bu oyun futbolun dünya üzerinde oynanan ilk şekillerinden birisi olabilir. Yine Türkler arasında bir zamanlar yaygın bir şekilde oynanan Çevgan oyununun benzeri olan Polo günümüzde olimpiyat oyunları arasında yer almaktadır. Atla oynanan bu oyunun polo adıyla doğudan batıya geçtiğini belirten Metin And, bu sporun yaya olarak oynanan şekillerinin de doğudan batıya geçtiğini ve Fransızca chicane sözcüğünün çevgan'dan geldiğini söyler.⁹226 Türklerde sportif etkinlikler Osmanlı İmparatorluğu döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde yapılan sarayların çevresinde sportif etkinliklerin yapılabilmesi için meydanlar yapılmıştır. Örneğin Edirne'deki Yeni Sarayı'nın çevresindeki Ada Meydanı, Şikâr-Kapısı Alanı, Sırık Meydanı, Alaya Meydanı, Mamak Köşkü Meydanı spor yapılması için ayrılan alanlardandır.¹⁰ Osmanlı döneminde Güreş, Avcılık, Ok Atıcılığı (Kemankeşlik), Binicilik (Cündilik), Cırid, Tüfenk Atıcılığı, Gürz Kaldırma, Labut Atma, Mızrak Oyunu, Tomak Oyunu, Top Oyunu, Yaya Koşusu sporları yaygın bir şekilde yapılmış ve bu sporlarla ilgili müsabakalar düzenlenmiştir. İmparatorluğun son dönmelerinde açılan çeşitli spor kulüpleri ve okullar sportif faaliyetlerin daha da yaygınlaşmasını ve farklı spor dallarının tanınmasını sağlar. Örneğin 1867 yılında Deniz kuvvetlerinin başına getirilen İngiliz emekli amirali Hobart Paşa 1872 yılında adı The İmperid Yachting And Boating Club olan bir su sporları kulübü kurarak ilk başkanı olmuştur. 1890 yılından sonra başta İstanbul olmak üzere Selanik ve İzmir'de Türk olmayan vatandaşlar tarafından birçok spor kulübü kurulmuştur.¹¹ Başta Galatasaray Lisesi olmak üzere açılan spor kulüpleriyle birlikte At Yarışları, Bisiklet Yarışları, Jimnastik ve Atletizm, Futbol ve Su Sporları imparatorluğun son yüzyılında yapılmaya başlanan spor dallarıdır. Bu yüzyılda Osmanlı sporcuları 1908 Londra, 1912 Stockholm'de yapılan Olimpiyat oyunlarına da katılmışlardır.¹²

2. Dede Korkut Hikâyeleri'nde Sportif Etkinlikler

⁶ Spor Kitabı Oyunlar, Kurallar, Taktikler, Teknikler, s. 427.226

⁷ Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul 1999, s. 243.226

⁸ Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lügati't Türk, (Çev. Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurtsever), İstanbul, 2005, s. 53226

⁹ Metin And, Oyun ve Büğü, İstanbul, 2003, s. 254

¹⁰ Atıf Kahraman, Osmanlı Devleti'nde Spor, Ankara, 1995 s. 51-52

¹¹ Kahraman, a.g.e., s. 638

Türklerin geçmişte yaptıkları sportif faaliyetler hakkında bilgi edineceğimiz en önemli kaynaklardan birisi de Dede Korkut Hikâyeleri'dir. Dede Korkut Kitabı, Oğuz Türklerinin düşmanlarıyla olan mücadelelerini, günlük yaşam tarzlarını çeşitli durumlara karşı takındıkları tavırları, gelenek, görenek ve törelerini kısacası Oğuz Türklerine ait her şeyi bulabileceğimiz nitelikte önemli bir kaynaktır. Bu hikâyeleri incelediğimiz zaman çeşitli sportif etkinliklerin izlerini görmek mümkündür. Hikâyelerden ilki olan Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda günümüzde hala devam eden boğa güreşini görürüz. Bu boyda boğayla buğanın yaz ve güz mevsimlerinde olmak üzere yılda iki defa dövüştürüldüklerine dair bilgi verilir. Yine bir dövüşten önce saraydan çıkarılan boğa alanın kenarında aşık oynayan çocukların üzerine doğru gider ve bunu gören Dirse Han'ın oğlu boğa ile güreş tutarak onu alt eder. Bu olaydan sonra Dirse Han'ın oğluna Boğaç adı verilir.

Meger sultanum, gine yazın buğayı saraydan çıkardılar. Üç kişi sağ yanından üç kişi sol yanından demür zencir ile buğayı tutmuşlar idi. Gelüp meydan ortasında koyu virdiler. Meger sultanım, Dirse Hanun oğlançuğı üç dahi ordu uşağı meydanda aşuk oynarlar idi. Buğayı koyu virdiler, oğlançuklara kaç didiler. Ol üç oğlan kaçdı. Dirse Hanun oğlançuğı kaçmadı, ağ meydanın ortasında baktı turdı. Buğa dahi oğlana sürdü geldi. Diledi ki oğlanı helak kılaydı. Oğlan yumruğı ile buğanın alnına kıya tutup çaldı, buğa götin götin gitdi. Buğa oğlana sürdü girü geldi. Oğlan yine buğanun alnına yumruğı ile katı urdu. Oğlan bu katla buğanun alnına yumruğunu tayadı, sürdü meydanın başına çıkardı. Buğa ile oğlan bir hamle çekişdiler. İki talusunun üstine buğanun köpük turdı. Ne oğlan yener, ne buğa yener. Oğlan fikir eyledi, aydur: bir tama direk ururlar, ol yama tayak olur, ben bunun alnına niye tayak olurın tururın didi. Oğlan buğanın alnından yumruğun giderdi, yolından savuldu. Buğa ayağ üstine turamadı, düşdi tepesinin üstine yıkıldı. Oğlan pıçağına el urdı, buğanun başını kesdi.¹³

Yukarda verdiğimiz Dirse Han'ın oğlunun boğa ile olan mücadelesinin anlatıldığı metinde, bedensel bir mücadelede sadece gücün değil aynı zamanda zekânın da gerekli olduğunu görürüz, çünkü Boğaç boğaya destek olmanın faydasız olacağını, verdiği desteği çekmesinin ardından boğanın dengesinin bozulacağını düşünerek hareket etmiş ve sonunda boğayı yenmiştir. Pertev Naili Boratav, oyunları anlatım biçimleri, amaçları ve işlevleri, oyunda yararlanan maddeler ve oyunda oynayan kişilerin özelliklerine göre beş gruba ayırır. Bunlar, sadece çocuklara özgü oyunlar; talih kumar, fal, niyet, büyüklük ve törelilik oyunları; beceri ve güç oyunları; zekâ oyunları; katışımı oyunlardır.¹⁴ Bir oyundaki iki davranışın da aynı derecede kullanıldığı oyunlara katışımlı oyun denir. Boğaç burada iki yeteneğini birden sergileyerek başarılı olmuştur. Dünya üzerindeki birçok oyun ve sportif etkinlik de katışımlı oyunlar grubuna girer. Boğaç'ın bu mücadelesi günümüzde İspanya'da yapılan boğa güreşlerini de akla getirir. Bu müsabakalarda matador adı verilen sporcu boğayı alt etmeye çalışır. Ad verme geleneğinin de anlatıldığı bu boyda dikkat etmemiz gereken başka bir husus ise çocukların oynadığı aşık oyunudur. Anadolu'daki en yaygın oyun türlerinden biri olan 'aşık'ın kökü eski Türklere ve şamanlığa kadar dayanır. Aşık, nişan almak ya da zar atmak gibi şans ölçmek için kullanılır. Bunlardan ilki sadece oyun, ikincisi ise kumar amaçlıdır.¹⁵ Aynı boyda dikkatimizi çeken bir diğer etkinlik ise avcılık ve dolayısıyla okçuluktur. Boğaç Han babasına avcılık ve atıcılık becerilerini göstermek amacıyla bir av düzenler. Barış zamanlarında okçuluk yeteneklerinin körelmemesi amacıyla düzenlenen av faaliyetlerinde hareketli hedefler üzerinde bir nevi atış talimi yapılır, çünkü savaştaki düşman da hareketlidir. Dede korkut Hikâyeleri'nin üçüncüsü olan Kam Pürenin

22712 Kahraman, a.g.e., s. 698-708.227

¹³ Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Cilt I, Ankara 1997, s. 81-82.

¹⁴ Boratav, a.g.e., s. 236-237.

Oğlu Bamsı Beyrek boyunda da Beyrek, nişanlısı Banu iek'in çadırının önünde geyik avlar ve Banu iek'in avdan pay istemesi zerine Beyrek ben bey oğluym ihtiyacım yok diyerek bütün avı orada bırakır. Beyrek aydur: Mere dadı men avcı deglem big oğlu bigem, hep size didi, ...¹⁶ Buradan da anlaşılacağı üzere av beyler, hanlar veya başka bir ifade ile varlıklı kişiler için formda kalmak, eğlenmek, vakit geçirmek amacıyla yapılan bedensel bir uğraştır. Aynı boyda Beyrek ve Banu iek ile ilk defa karşılaştıklarında yeteneklerini sınamak ve kendilerini ispatlamak amacıyla at yarıştırır, ok atar ve güreş tutarlar. Birer spor dalı olan bu yarışlar günümüzde özel alanlar, spor salonları ve poligonlarda yapılır. Banu iek'in bir kadın olarak bu tür yarışları yapabilecek bedensel kuvvete ve özgürlüğe sahip olması da bir diğer önemli noktadır. Bu durum bize eski Türklerde kadının aktif rolünü ve yeri geldiğinde kendisini her türlü tehlikeye karşı savunabileceğinin açık bir delilidir. 1900 Paris olimpiyatlarına sınırlı sayıda katılan kadın yarışmacıların, jimnastik ve atletizm müsabakalarında yarışmalarına 1928 Amsterdam oyunlarında izin verilirken¹⁷228 eski Türklerde yüzyıllar önce kadınların bedensel güce dayalı sporları başarıyla ve özgürce yapabilmeleri, kadının Türk toplumundaki konumunu gösterir.

İkisi atlandılar, meydana ıkıldılar. At deftiler, Beyrek atı kızun atını kidi. Oh atdılar, Beyrek kızın okın yardı. Kız aydur: Mere yiğit menm atımı kimse kidgi yok, ohımı kimse yarduğı yok, imdi gel senün ile güreş tutalum didi. Haman Beyrek atdan indi. Karvaşdılar, iki pehlivan olup birbirine sarmaşdılar.¹⁸228

Yine aynı boyda Banu iek'in ağabeyi Deli Karar buta oynar. Buta, temrensiz okla yapılan atış talimine denir. Çağatayca'da kütük anlamına gelen buta, kütük üzerine ok atma talimine verilen isimdir ve atılan oklara ise buta oku olarak anılır.¹⁹ Günümüzde hedef sporlarından biri olan okçuluk kendine has poligon adı verilen yerlerde yapılmaktadır. Avcılık ve savaşcılık kökünden oldukça uzaklaşan okçuluk gelişimini askerİ talimlere borçludur ve 1931'de kurulan Uluslararası Okçuluk Federasyonu (FITA) bu sporun dünyadaki düzenleyici kuruluşudur.²⁰228

Meger sultanum, Del Karar dahi ağ ban ivini ağ otağımı kara yirn üzerine kurmuş idi, yoldaşları ile puta atıp oturur idi.²¹228

Oğuz zamanındaki geleneklere göre evlenen kişi gerdek çadırını ok atarak belirlerdi. Yiğit yayını gererek okunu atar ve okun düştüğü yere çadırını kurdururdu. Beyrek de aynı Şeyi yaparak gerdek çadırını okun düştüğü yere diktirir. Bu gelenek bize okun Türk kültüründe sadece bir av ya da savaş aleti değil, aynı zamanda birtakım değerler taşıyan bir simge olduğunu gösterir. Türklerde ok-yay geleneği, hukuki bir sembol ve Alp kişiliğini değerlendiren bir vasıta olarak iki Şekilde anlam kazandıđı²² gibi hkimiyeti ve bağlılığı da sembolize eder. Yay oku attığı için hkimdir, ok ise yay tarafından yönlendirildiği için bağlılığın simgesidir²³ ve bunların ustaca kullanan kişi üstündür. Bunun bir sebebi de özgürlüğün ok ve yay gibi silahlara bağlı olmasıdır. Türk sultanlarının ok sporu için ok

¹⁵ And, a.g.e., s. 241-242.228

¹⁶ Ergin, a.g.e., s. 122.228

¹⁷ Spor Kitabı Oyunlar, Kurallar, Taktikler, Teknikler, s., 12-15.

¹⁸ Ergin, a.g.e., s. 123.

¹⁹ Kahraman, a.g.e., s. 395.228

²⁰ Spor Kitabı Oyunlar, Kurallar, Taktikler, Teknikler, s. 336-337.

meydanları yaptırıp okçuluk sporu ile ilgilenmeleri bu sporun ilgi görmesini sağlamıştır.

Oğuz zamanına bir yiğit ki ivlense oh atar idi, ok ne yirde düşse anda gerdek diker idi. Beyrek han dahi ohın atdı, dibine gerdeğin dikdi.²⁴229

Beyrek usta bir nişancı olduğunu nişanlısı Banu Çiçek'in düğününde güveyin yüzüğünü ok ile vurarak düğün alanında bulunan herkese göstermiş ve bu ustalığının karşılığı olarak handan serbest hareket etmek hususunda izin almıştır. Beyrek bu yeteneğiyle sıradan bir kişi olmadığını, bir Alp olduğunu çevredekilere ispat etmeye çalışır. Beyrek kendisine verilen yayı öyle bir çeker ki yay kırılır ve sonunda ona kendi yayını getirirler. Burada vurgulanmak istenen oku atmak kadar yayı yeterli derecede germenin de güç gerektiren bir iş olduğudur. Dikkat çekici bir başka şey ise ünlü beylerin de ok atarak yarışmaya katılmalarıdır.

Sürdi düğüne geldi. Gördi düğünde güyegü oh atar. Kara Göne oğlu Budak, kazan Big oğlu Uruz, bigler başı Yigenek, Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin, kızın kardaşı Delü Karçar bile oh atarlar idi. Kaçan kim Budağ atsa Beyrek elün var olsun dir idi. ... Bigler sizün ışkunuzda çekeyim yayı atayım ohı didi. Meger güyegünün yüzigine nişan atarlar idi. Beyrek ok ile yüzüğü urdı paraladı.²⁵

Kazan Bey'in oğlu Uruz'un tutsak edilişinin anlatıldığı boyda da bey ve oğlu Uruz'un ava çıkışları anlatılır. Ata Melik Alâüddin Güveyini, Tarih-i Cihangüşa adlı eserinde Osmanlılar da dâhil olmak üzere Selçuklular, Gazneliler, Karahanlılar ve Moğollar gibi Türk devletlerinde avcılığın savaşa hazırlanmanın, kan dökmeye ve insan öldürmeye alışmanın bir eğitimi olarak sayıldığını belirtmiştir.²⁶ Bir töre niteliğinde olan bu etkinlik Oğuzlardan beri süregelen ve diğer Türk boylarında da görülen bir spordur. Ava çıkan kişi iyi bir binici ve usta bir atıcı olmalıdır. At üzerinde ok atabilmek, hareketli nesnelere vurabilmek, süngü ya da mızrak atmak gibi becerilerin geliştirilmesi için gençler deneyimli kişilerin gözetiminde ava çıkarlardı. Kazan Bey de oğlu Uruz'u bu amaçla ava çıkarır, çünkü Uruz hiç kan dökmemiştir.

Konur atın çekdürdi, butun bindi. Üç yüz murassa tonlu yiğit soyladı boyuna aldı. Kırk ala gözlü yigidin Uruz boyına aldı. Kazan oğlını alup kara tağlar üzerine ava çıkıdı. Av avladı kuş kuşladı, sığın geyik yıkıdı.²⁷

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda, Trabzon Tekfuru'nun kızı kuvveti ve usta yay çekmesiyle ünlüdür. Onun attığı okların yere düşmediği söylenir.

Meger Tırabuzan tekürünün bir azim görklü mahub kızı var idi. Sağına solına iki koşa yay çeker idi. Atduğı oh yire düşmez idi.²⁸

Kan Turalı hızla giden atının üzerindeyken gürzünü havaya atıp attan inip tutabilecek derecede yetenekli ve güçlüdür. Onun karşısına çıkacak rakibini at yarıştırmak, güreşmek gibi sportif faaliyetlere davet etmesi dikkat çekicidir, çünkü o rakibini ya da düşmanını

²¹ Ergin, a.g.e., s. 125.

²² Ali Öztürk, Çağları İçinde Türk Destanları, İstanbul 2000, s. 69229

²³ Özbay Güven, Türklerde Spor Kültürü, Ankara 1999, s. 97229

²⁴ Ergin, a.g.e., s. 129.

²⁵ Ergin, a.g.e., s. 142-143.229

²⁶ Kahraman, a.g.e., s. 191.229

öldürmek amacıyla değil, onunla yarışmak amacıyla çağırır. Bu yarışlarda yetenek ve güç ölçülür. Günümüzde bedensel gücün ölçüldüğü disk, gülle, çekiç atma gibi spor dallarının yanı sıra, kültürel gelenekten günümüze kadar gelerek savunma ya da saldırı amaçlı boks, eskrim, judo, güreş, kendo, sombo, karate gibi spor dalları da olimpiyatlarda ve çeşitli yerel turnuvalarda profesyonel ya da amatör sporcular tarafından yapılmaktadır.

Hey kırk işüm kırk yoldaşum
Yügrük olsa yarışsam
Güçlü olsa güreşsem²⁹

Kan Turalı da böyle bir kız ile evlenmek istemekte, fakat bir türlü bulamamaktadır. Trabzon Tekfuru'nun kızıyla ilgili söylentileri duyan Kan Turalı kızla evlenmeye karar verir. Tekfur, kızını isteyen Kan Turalı'ya üç canavarla dövüşmesi gerektiğini söyler. Sırasıyla boğa, aslan ve deve ile dövüşen Kan Turalı bu hayvanların hepsini yener. Hayvanlarla dövüşecek olan Kan Turalı'yı büyük bir meydana alırlar ve üzerindeki her şeyi çıkarttırırlar. Bu durum bize Eski Roma'da yapılan Gladyatör dövüşlerini anımsatır. Gladyatörler teke tek ya da çift kişilik gruplar halinde sonu yenilenin ölümüyle biten dövüşlere katılırlar, kimi zaman da vahşi hayvanlarla dövüştürülürlerdi.^{30,230}

Tekür aydur: Bu yigidi anadan doğma soyun. Soydılar. ...
Bu mahalda demür zincir ile buğayı getürdiler. Buğa dizin çökdi, boynuzu ile bir mermer taşı yoğurdu peynir kibi dıtdı. ...
Mere buğanuzu koyu virün gelsün didi. Buğanun zincirin aldılar, Salı virdiler. Buynuzu almas cıda kibi. Kan Turalının üzerine sürdi. Kan Turalı adı görklü Muhammede salavat getürdi, buğanun alınına bir yumruk eyle urdı kim buğayı göti üzerine çökerdi. Alnına yumruğun tayadı, sürdi meydanın başına çıkardı. Çok çalışdılar. Ne buğa yener, ne Kan Turalı yener. Küt küt buğa solimağa başladı, ağzı köpüklendi. Kan Turalı aydur: bu dünyayı erenler akıl ile bulmuşlardur, bunun öninden sıçrayayım, ne hünerim varsa ardından göstereyim didi. (...) Buğanun öninden savuldu. Buğa buynuzu üzerine dikildi. Kuyruğundan üç kere götürüp yere saldı.³¹

Kan Turalı boğayı sadece gücü değil aynı zamanda zekâsı sayesinde de alt etmiştir. Boğaç Han boyunda da gördüğümüz kahramanın düşünüp fikir üretmekle rakibini yenmesi bir nasihat ya da tavsiye niteliğindedir. Her şeyin kuvvet kullanarak çözülemeyeceği dövüşte bile zekânın kullanılması gerektiği fikri verilmeye çalışılır.

Aslanı koyu virdiler, sürdi geldi. Kan Turalı bir kepenegi kapağına toladı, aslanun pençesine sunı virdi. Adı görklü Muhammede salavat getürdi, aslanun elin gözedüp bir yumruk eyle urdı kim yumruk çenesine tokındı, uvatdı.³²
(...) Deveye bir depme urdı. Deve bağırdı. Bir dahı urdı, deve ayağı üzerine turmadı, yıkıldı. Basup iki yirden boğazladı.³³

Kan Turalı boyunun sonunda Selcan Hatun ok atıcılığında ne kadar usta olduğunu kocası Kan Turalı'ya ispat ederek onun güvenini kazanır. Selcan Hatun ile Kan Turalı karşı karşıya gelerek birbirlerine atıcılık yeteneklerini göstermek isterler. Görüldüğü gibi birbirlerine

²⁷ Ergin, a.g.e., s. 157.230

²⁸ Ergin, a.g.e., s. 185.230

²⁹ Ergin, a.g.e., s. 187.230

³⁰ Voigt, a.g.e., s. 227.

³¹ Ergin, a.g.e., s. 188-190.230

karşı güven tazelemek isterken bile atıcılık yeteneklerini ölçmeye çalışırlar.

Sadakından toksan ohın yire dökdi. İki ohun dermenin çıkardı, birin gezledi birin eline aldı. Demrenli oh ile atmağa kıyamadı. Aydur: Yiğit at ohunu. Kan Turalı aydur: Kızların yolu evveldür evvel sen at didi. Kız bir oh ile Kan turalıyı atdı. Şöyle kim başında olan bit ayağına indi.³⁴

Tarımla uğraşan toplumlarda çiftçiler becerilerini çeşitli yarışmalarda ortaya koyarlar. Günümüzde, yün kırkma, ağaç kesme, kaçan bir hayvanı yakalama gibi çiftçilerin günlük işleriyle alakalı çeşitli yarışmalar düzenlenmektedir. Örneğin, ABD'de ormancılıkla uğraşan insanlar işleriyle ilgili becerilerini Ekim 2009'da onuncusu düzenlenecek olan Lumberjack Competition³⁵ adı verilen yarışmalarda sergilerler. 2008 yılında Çin'de altıncısı düzenlenen Uluslararası Çiftçi Olimpiyatları³⁶ da bu tür yarışmaların olimpiyat seviyesinde yapıldığının en önemli örneklerinden biridir. Türkiye'de de buna benzer çiftçiliğe dayalı yarışmalar düzenlenmektedir. Metin And Anadolu'da oynanan bu tür oyunları Tarımsal Oyunlar başlığı altında incelemiştir.³⁷ Basat'ın Tepegözü öldürüşünü anlatan boyda da Basat'ın Tepegöz ile mücadele ederken bir koyunu çok kısa bir sürede kesip soyarak koçun postuna gizlenişi anlatılır. Basat bu işlemleri çok kısa bir sürede yapar, çünkü Tepegöz onun hemen önündedir ve mağaranın kapısında durarak dışarı çıkan koyunları, gözü kör olduğu için, el yordamıyla yoklayarak dışarı bırakır. Koyunlar mağaranın kapısından birer birer geçtiği için Basat sıra kendisine gelene kadar bir koçu kesip yüzerek koyun postuna girer. Burada, Oğuz Beylerinin savaşçılıktaki ustalıklarının yanı sıra, günlük işlerde de ne kadar becerikli ve pratik oldukları anlatılmak istenmiştir.

Depegöz bildi kim Basat Mağaradadır. Mağaranun kapusın alup bir ayağın kapunun bir yanına birin dahı bir yanına kodı, aydur: Mere koyun başları irkeç bir bir gel kiç didi. Bir bir gelüp kiçdi. Her birinün başların sığadı. Toklıçuklar, devletüm sakar koç gel kiç didi. Bir koç yirinden kalkdı, gerünüp söndi. Defi Basat koçı basup boğazladı, derisini yüzdü, kıruğu ile başını deriden ayırmadı, içine girdi.³⁸

Begil Oğlu Emren boyunda da Begil'in avcılıkta hünerli olduğunu görürüz. Begil, avlanırken yay kullanmadan avını yakalayıp durduracak derecede kuvvetli bir yiğittir. O bu yeteneği ile öne çıkarak insanlar tarafından takdir edilir.

Üç yüz altmış altı alp ava binse, kanlu geyik üzerine yoruyış olsa, begil ne yay kurar idi ne oh atar idi, haman yayı bileginden çıkarur idi, buğanun sığınun boynuna atar idi, çeküp turgurur idi.³⁹

Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda birbirlerini hiç tanımayan iki kardeş olan Egrek ve Segrek birbirleriyle dövüşmek için karşı karşıya gelirler. Bunu uzaktan seyreden kâfirler ise onların güreş tutacaklarını zannederler. Görüldüğü gibi iki rakip karşılaştığı zaman onlardan gücün sınıandığı bir yarışma olan güreş müsabakası yapmaları beklenir. Bu iki kişiden hemen

³² Ergin, a.g.e., s.185

³³ Ergin, s. 192.231

³⁴ Ergin, s. 199.231

³⁵ <http://www.kentuckylumberjack.com>.231

³⁶ <http://www.timeturk.com/Bu-da-ciftci-olimpiyatları!-33157-haberi.html>.231

³⁷ And, a.g.e., s. s. 212-216.231

kılıçlarını çekerek birbirlerini öldürmeye çalışmaları da beklenebilirdi.

Karşu yakadan kafirler bakışurlar. Ayduurlar: Güreşdiler ola mı bolayki bizüm-ki yine didiler.⁴⁰

Sonuç

Oğuz Türklerinin Anadolu'ya gelmeden önceki yaşam şekillerini yansıtan Dede Korkut Hikâyeleri bu yönüyle önemli bir yere sahiptir. Oğuzların IX ve XI'inci yüzyıllarda başlarından geçen olayların anlatıldığı bu hikâyeler o dönemlere ait bir tarihî belge özelliğindedir. Günümüzden yaklaşık bin yıl önce yaşamış Türk topluluklarının yaşam tarzını, düşmanlarıyla olan mücadelelerini, çeşitli durumlara karşı verdikleri tepkileri, sosyal ve kültürel özelliklerini, gelenek ve göreneklerini bugüne yansıtan Dede Korkut Hikâyeleri, teşekkül tarihi olan IX ve XI'inci yüzyıllardan yazıya geçirildiği XV'inci yüzyıla kadar geçen sürede sözlü geleneğin etkisiyle birkaç devrin özelliğini birden almıştır. Bünyesinde birkaç dönemin izlerini taşıması Dede Korkut Hikâyeleri'ni Türk kültür tarihi açısından daha da önemli kılar, çünkü bu sayede bir kaynakla birkaç dönemin sosyo-kültürel yapısı hakkında bilgi sahibi olunabilir. Bu çalışmada, Dede Korkut Hikâyeleri'nden hareketle oyunun ve sportif faaliyetlerin birer kültürel unsur olarak Türk kültüründe önemli bir yere sahip olduğunu ispata çalıştık. Hikâyelerden verdiğimiz örneklerle günümüzde adı spor olan çeşitli etkinliklerin eski Türkler arasında çeşitli amaçlarla yapıldığını belirledik. Eski devirlerde yapılan savaşlar beden gücüne dayalı olduğu için insanlar, savaşa hazırlanmak ve formda kalmak amacıyla çeşitli uygulamalar yapmak zorunluluğunu kendilerinde hissetmişlerdir. Günlük hayatın bir parçası haline gelen düşmanlara ve doğaya karşı verilen fiziksel mücadelelerde galip gelme isteği insanları günümüzde spor adını verdiğimiz bazı bedensel pratikleri yapmaya sevk etmiştir. Savaşa ya da mücadeleye yönelik işlevleri olan çeşitli sporlar yapan eski Türkler, bu şekilde barış zamanlarını da değerlendirmişlerdir. Eski Türkler Savaşa hazırlanmak ya da her an savaşılabilecek fiziksel donanıma sahip olmak ve yaşamı tehdit eden bir çevrede hayatta kalmak için çeşitli sportif faaliyetleri günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline getirmişlerdir. Fiziksel yeterliği sağlamak amacıyla yapılan bu etkinlikler, eğlence ve tören kültürünün bir parçası olmuş, insanların eğlenirken ya da tören yaparken farkında olmadan yeteneklerini geliştirebilmeleri ve fiziksel kondisyonlarını koruyabilmeleri imkânını onlara sağlamıştır. İncelediğimiz Dede Korkut Hikâyeleri'nde eski Türklerin hayatlarının her anında (eğlence, tören, günlük yaşam) bedensel güce ve zekâya dayalı çeşitli sportif etkinlikleri yaptıklarını görürüz. Hikâyelerde rastladığımız bu etkinlikler günümüzdeki spor dallarının ilkel biçimleridir. Bu spor dalları zamanla çeşitli kurallar etrafında şekillenip, kurumlaşarak bu günkü hallerini almışlardır. Çalışmamızda sportif faaliyetlerle alakalı olarak dikkat çeken bir başka husus ise kadının eski Türk toplumundaki yeridir. Erkeklerle eşit bir konumda olan kadın, toplumda saygınlık sahibidir. Kadının toplumdaki bu konumunu erkeklerle beraber katıldığı sportif faaliyetlerden anlarız. Dede Korkut Hikâyeleri'nde kadınların bedensel gücün ön planda olduğu çeşitli aktiviteleri yaptıklarını ve güce dayalı sporları erkeklerle yarışacak derecede becerebildiklerini görürüz. Bu durumda, eski Türklerde düzenlenen spor müsabakalarına yalnızca erkeklerin değil, kadınların da katıldıkları söyleyebiliriz. Kadınların günümüzde yapılan olimpiyat oyunlarına katılmalarına çok değil yaklaşık seksen

³⁸ Ergin, a.g.e., s. 212.

³⁹ Ergin, a.g.e., s. 216.232

⁴⁰ Ergin, a.g.e., s. 233.232

yıl önceki 1928 Amsterdam oyunlarında izin verilirken, bin sene önceki Türk toplumlarında kadınların aktif bir şekilde spor yaptıklarını ve erkeklerle müsabakalara katıldıklarını o zamanlara ait tarihi bir vesika olarak addedilen Dede Korkut Hikâyeleri'nde görmek mümkündür. Bu örnek, Türklerin ne kadar medeni bir millet olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Modern dünyada sportif faaliyetler barışçıl bir ortamda şenlikler düzenlenerek yapılmakta ve milletlerin savaş meydanlarında değil, salonlarda ve sportif arenalarda rekabet etmelerine imkân tanımaktadır. Böylece farklı kültürlerin birbirleriyle kaynaşması sağlanarak modern çağ insanının çeşitli kültürlere ve hatta kendi toplumlarına yabancılaşmaları engellenmiştir. Bu etkileşimin bir diğer faydası da bir topluma ait kültürel geçmişi olan bir spor dalının diğer toplumlar tarafından tanınıp benimsenerek yapılmasıdır. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan cirit, çevgen, güreş gibi spor dalları veya bu dallardan esinlenerek oluşturulan çeşitli sporların dünya çapında yapılması bunun en güzel örneği, sporun toplumsal ve kültürel etkileşimde önemli bir yere sahip olduğunun somut bir göstergesidir.

KAYNAKLAR

- And, Metin, *Oyun ve Bügü*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003.
Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yay., V. baskı, İstanbul, 1999.
Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, Cilt I, Türk Dil Kurumu Yay., IV. Baskı, Ankara, 1997.
Erhat, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, VII. baskı, İstanbul, 1997.
Güven, Özbay, *Türklerde Spor Kültürü*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1999.
Kahraman, Atıf, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995.
Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügati't Türk*, Çev. Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurtsever, Kabcacı Yay., İstanbul, 2005.
Öztürk, Ali, *Çağları İçinde Türk Destanları*, Alioğlu Yay., İstanbul, 2000.
Spor Kitabı *Oyunlar, Kurallar, Taktikler, Teknikler*, (Yay. Haz. Emre Ergüven), NTV Yay., İstanbul, 2008.
Voigt, Dieter, *Spor Sosyolojisi*, (Çev. Ayşe Atalay), Alkım Yay., İstanbul, 1998 .
(06.01.2009).
(09.01.2009).